

Suomen tiedekustantajien liitto

Toimintakulttuurin avoimuuden linjaukset -luonnos

Lausunto jätetty 20.12.2021 kello 22.23

Kommentit viimeistään 20.12.2021:

<https://tsv.gruppo.fi/online-applications/index.php/246739/lang-fi>

1. Kommentoi linjauksen periaatetta 1.

”Vastuullisuus on reunaehto avoimuudelle”

Vastuullisuus on periaatteellinen reunaehto kaikelle toiminnalle, ei vain avoimuudelle. Mikä on muuttunut? Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että periaate sinänsä on kannatettava, mutta näin muotoiltuna se herättää hämmennystä.

Muodikkaan avainsanan toistaminen vaikuttaa dokumentissa sanahelinältä. Tämä korostuu, kun vastuullisuuden toistamista tarkastellaan suhteessa dokumentin yksipuoliseen ymmärrykseen ”suomalaisesta tiedeyhteisöstä” ja tutkijan ”vapaudesta”.

2. Kommentoi linjauksen periaatetta 2.

”Vastuullinen avoimuus edellyttää vastavuoroisuutta, joka ilmenee kaikkia osapuolia hyödyttävänä vuorovaikutuksena”

Periaate sinänsä on kannatettava. Lähes 140 kotimaista tiedekustantajaa ja -julkaisijaa edustava Suomen tiedekustantajien liitto kysyy kuitenkin, kuinka tähän periaatteeseen istuvat esimerkiksi yliopisto- ja korkeakoulumaailman yksipuoliset vaatimukset CC-lisenssin käytöstä (myös tässä dokumentissa), vapaasta rinnakkaistallennusoikeudesta ja avoimuuden vastikkeettomuudesta kustantajille ja julkaisijoille?

Jo nykyisellään nämä vaatimukset ja toimet kurittavat kotimaisten tiedekustantajien ja -julkaisijoiden taloutta ja toimintaedellytyksiä kohtuuttomasti niin, että tasaveroisesta hyödyistä ja vastavuoroisuudesta puhuminen tuntuu jopa loukkaavalta.

Suomen tiedekustantajien liitto vaatii periaatteen kirjaamisen lisäksi konkreettista näyttöä halusta toteuttaa periaatetta tavoilla, jotka kunnioittavat kotimaisten tiedekustantajien ja -julkaisijoiden sekä muiden oikeudenhaltijoiden perusoikeuksia. Sanelun sijasta olisi siirryttävä tasaveroiseen, osallistavaan ja kuuntelemaan vuorovaikutukseen. Aiheutetut kustannukset on korvattava ja ”suomalaisen tiedeyhteisön” määritelmää näiden dokumenttien toimeenpanossa on laajennettava koko tiedeyhteisön kattavaksi.

3. Kommentoi linjauksen periaatetta 3.

”Toiminnan läpinäkyvyys, palvelut ja kannustimet ovat edellytys avoimen toimintakulttuurin toteutumiselle.”

Periaate sinänsä on kannatettava. Se toivottavasti tuo muutoksen tilanteeseen, jossa avoimuuden linjausten toteuttaminen ei etene yhtä jalkaa läpinäkyvyyden ja kotimaisille tiedekustantajille ja -julkaisijoille aiheutettujen kustannusten korvaamisen kanssa.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että ennen kannustimia ja lisäpalveluita tarvitaan rahaa nykyisten kustannus- ja julkaisualan palvelujen maksamiseen. Yksityiset, voittoa tavoittelemattomat toimijat tuottavat yliopistoille, tutkimuslaitoksille ja korkeakouluille merkittävää lisäarvoa varmistaessaan julkaisujen laadun puolueettomasti. Yliopistomaailmassa vallitsevat tulkinnat avoimuudesta ja sen vaatimista toimenpiteistä kuitenkin heikentävät oleellisella tavalla kotimaisten kustantajien ja julkaisijoiden toimintaedellytyksiä. Avoimuus ei ole ilmaista.

4. Kommentoi linjauksen tavoitetta 1 ja sen alaisia toimenpiteitä: Avoin toimintakulttuuri

Tavoite panostaa vuorovaikutuksen edistämiseen on kannatettava ja toteutuessaan se voi pehmentää nykyistä sanelevaa linjaus- ja ohjauspolitiikkaa avoimuutta koskeissa asioissa. Ristiriitaiselta tuntuu kuitenkin dokumentin tapa puhua ”organisaatioista”; ne tuntuvat viittaavan vain osaan ”suomalaisen tiedeyhteisön” jäsenistä. Toimijoista ja motiiveista olisi eduksi puhua avoimesti, läpinäkyvästi ja niiden oikeilla nimillä.

5. Kommentoi linjauksen tavoitetta 2: Vastuullinen arviointi

Vastuullinen, läpinäkyvä arviointi olisi toteutuessaan merkittävä parannus moniin nykyisen kotimaisen yliopisto- ja korkeakoulumaailman käytäntöihin. Suomen tiedekustantajien liitto pitää valitettavana, että arvioinnin vastuullisuus on yhä vain tavoite.

6. Kommentoi linjauksen tavoitetta 3: Yritysyhteistyö

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että yliopistojen ja korkeakoulujen vastuullisen yritysyhteistyön tulisi kattaa myös toiminta yksityisten kustantajien ja julkaisijoiden kanssa. Miksi tässä vuorovaikutuksessa ei pidetä tärkeänä eri osapuolten intressien – tai edes sopimusvapauden, tekijänoikeuden ja elinkeinovapauden kaltaisten perusoikeuksien – toteutumista ja aiheutettujen kustannusten korvaamista?

Yritysyhteistyön painottaminen lisää painetta julkaista tuloksia kotimaassa kansallisilla kielillä. Tämä tietää lisää työtä kotimaisille tiedekustantajille ja -julkaisijoille. Toimenpiteiden yhteydessä olisikin pohdittava, miten kansalaistieteeseen panostavat yliopistot ja korkeakoulut korvaavat syntyneet kustannukset näille yksityisille, useimmiten voittoa tavoittelemattomille yhteisöille.

Huomattakoon myös, että nykyinen toimenpideluettelo on kirjoitettu yksipuolisesta akateemisesta näkökulmasta, jossa avoimuus korostuu aatteellisesti säilyttyneessä omassa erityisessä maailmassaan. Tämä voi vastata huonosti yritysmaailman tarpeita ja näkemyksiä tarpeellisesta todellisuudesta. Yrityksiä olisi hyvä konsultoida jo linjausvaiheessa toivotun yhteistyön helpottamiseksi.

”Avoimuuden” sisältö luettelossa on epäselvä ja luettelon toteuttamisen realismi vaikuttaa paikoin etäiseltä.

7. Kommentoi linjauksen tavoitetta 4: Kansalaistiede

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että myös kansalaistieteen korostaminen edellyttää enemmän huomiota ja tukea omakieliselle julkaisemiselle kotimaassa, tuoreen

Kansalliskielistrategian yliopisto- ja korkeakouluohjeistuksen mukaisesti. Tämän kohdan toimenpiteissä olisi ehdottomasti pohdittava myös tekijänoikeutta.

8. Kommentoi linjauksen tavoitetta 5: Oppiminen

Suomen tiedekustantajien liitto pitää myönteisenä, että oppimisen tavoite ottaa huomioon tekijänoikeuden. Kohta on kuitenkin sisäisesti osittain ristiriitainen (esim. kohdat c ja d) ja ristiriidassa tavoitteen 7 yksipuolisen lisenssivaatimuksen kanssa. Nykyisellään dokumentti ei tue tekijänoikeuksien kunnioittamista, kuten kohta c esittää.

Dokumenttiluonnosta avarammin määritelty ”suomalainen tiedeyhteisö” ei halua avointa oppimateriaalin kirjastoa. Tämä on yksipuolisesti yliopistojen ja joidenkin korkeakoulujen ajama tavoite, jota ajetaan väkisin läpi eri kanavissa keskeisiä osallisia tyystin sivuuttaen. Tämä todentui syksyllä tekijänoikeuslain uudistuksesta ja DSM-direktiivin implementoinnista käydyn kiihkeän lausuntokierroksen yhteydessä.

Asia ei ole muuttunut: Oppilaitokset eivät voi rakentaa pysyviä jakelujärjestelmiä tai julkaisumateriaalipankkeja verkkoon loukkaamatta oikeudenhaltijoiden oikeuksia. Suomen tiedekustantajien liiton kanta on, että tiedejulkaisujen käyttö opetus- ja tutkimustoiminnassa ei saa loukata kustantajien ja tekijöiden perusoikeuksia ja uhata kotimaisen tiedejulkaisu- ja kustannustoiminnan olemassaoloa.

Kohta i Laatuksiteerit ja toimituksellinen tuki on absurdi ja vastuuton osoittaessaan täyttää ymmärtämättömyyttä kustantajan oppimateriaalille ja tutkimusjulkaisuille tuottamasta puolueettomasta lisäarvosta. Laadun kehittäminen toimii yliopistomaailman ja oppiaineen sisällä samalla käytävällä vain, mikäli tyydytään omakustanteisten laitossarjojen ja juhla-kirjojen tasoon. Menettely voi ratkaista joitakin tekijänoikeudellisia pulmia mutta vaarantaa tieteen laadun. Tätä askelta taaksepäin ei ole syytä ottaa, koska parempia, voittoa tavoittelemattomia vaihtoehtoja jakelukanavineen on tarjolla.

Miksi rikkoa sellaista, joka toimii, varsinkin, kun uuden järjestelmän rakentaminenkaan ei ole ilmaista?

9. Kommentoi linjauksen tavoitetta 6: Tutkimusdata

Tavoite on sinänsä kannatettava. Suomen tiedekustantajien liitto kuitenkin huomauttaa, että tutkijoiden ”tasaveroinen mahdollisuus” ei voi olla velvoite, jonka täyttämiseen painostetaan ja jonka toteuttaminen loukkaa tutkijan tai hänen tutkittaviensa tekijänoikeuksia tai muita perusoikeuksia. Se ei voi myöskään käytännössä muotoutua tällaiseksi velvoitteeksi.

Yksittäisen, jo kuormitetun tutkija-kirjoittajan näkökulmasta rakennelma vaikuttaa raskaalta suunnitelmiseen, koulutuksineen ja tunnisteineen.

Kohta h: Aineiston luonteen lisäksi olisi syytä ottaa huomioon myös muut mahdolliset rajoitukset datan ja niihin liittyvien julkaisujen käytölle.

10. Kommentoi linjauksen tavoitetta 7: Julkaisut

Suomen tiedekustantajien liitto huomauttaa, että tutkijoiden ”tasaveroinen mahdollisuus” ei voi olla velvoite, jonka täyttämiseen painostetaan ja jonka toteuttaminen loukkaa tutkijan tai hänen

tutkittaviensa tekijänoikeuksia tai muita perusoikeuksia. Se ei voi myöskään käytännössä muotoutua tällaiseksi veloitteeksi. Tästä on jo joitakin valitettavia merkkejä.

CC-lisenssisuositus on ristiriidassa tutkija-kirjoittajan (ja muiden oikeudenhaltijoiden) valinnanvapauden ja perusoikeuksiin lukeutuvan sopimusvapauden kanssa.

Lähes 140 kotimaista tiedekustantajaa ja -julkaisijaa edustavan Suomen tiedekustantajien liiton kanta on, että oppilaitokset eivät voi rakentaa pysyviä jakelujärjestelmiä tai julkaisumateriaalipankkeja verkkoon loukkaamatta oikeudenhaltijoiden oikeuksia. Oikeudenhaltijoiden perustuslailla turvattujen oikeuksien näkökulmasta kohta c Julkaisuarkistot on kohtuuton.

Puolueettomasti vertaisarvioitujen, ammattitaitoisesti editoitujen julkaisujen käytöstä olisi perusteltua maksaa (kohta f), koska kustantaja-julkaisija tuottaa julkaisuille merkittävää lisäarvoa. Tätä lisäarvoa ei kyetä tuottamaan puolueettomasti ja samalla ammattitaidon tasolla yliopistojen sisällä. Avoimuus ei voi tarkoittaa täyttä maksuttomuutta, vaan syntyneet kustannukset on korvattava palvelujen tuottajalle.

Huomattakoon myös, että ”organisaatio” yksin ei tuota julkaisuja, vaan niiden takana ovat ihmiset. Tässä kohdassa ”organisaatio” näyttää erityisen selvästi tarkoittavan vain yliopistoa, tutkimuslaitosta tai korkeakoulua, muut ”suomalaisen tiedeyhteisön” toimijat ulos sulkien. Jos nämä toimijat laativat ohjeita lähinnä itselleen ja omiin tarpeisiinsa, muista tiedeyhteisön toimijoista piittaamatta, miksi verhoutua ”tiedeyhteisöpuheen” taakse? Avoimessa toimintakulttuurissa olisi suotavaa puhua asioista avoimesti ja niiden oikeilla nimillä, läpinäkyvin motiivein.

Organisaatioiden sisällä vaatimus CC-lisenssin käytöstä voi loukata tekijänoikeuden haltijoiden sopimusvapautta ja vapautta valita kulloinkin tarkoituksenmukaisimpia käyttöehtoja. Oikeudenhaltijoita ovat tekijöiden (tutkija-kirjoittajien) lisäksi julkaisujen kustantajat. Mikäli ”oma julkaisutuotanto” sisältää esim. puolueettomasti arvioidut ja ammattimaisesti editoidut tiedelehtien tutkimusartikkelit ja tiedekirjat, toimenpiteitä luetellessa olisi pohdittava, kuka maksaa kustantajille avoimuudesta koituvan lisätyön kustannukset.

11. Kommentoi linjauksen johdantoa.

140 kotimaisten tieteen kustantajaa ja julkaisijaa edustava Suomen tiedekustantajien liitto on pettynyt luonnoksen valmistelua ohjanneeseen käsitykseen ”tiedeyhteisöstä”. Se ei vastaa Avoimen tieteen ja julistuksen määritelmää: <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995213>

Avoimen toimintakulttuurin tapauksessa vaikutelma huvittaisi, ellei asia olisi ensiarvoisen tärkeä ja vakava. Tällä dokumentilla vaikutetaan koko suomalaiseen tiedeyhteisöön ja puhutaan sen suulla.

Avoimen toimintakulttuurin ja yhteistyön näkökulmasta merkittävää on myös se, kenet päätösten tekemiseen otetaan mukaan ja kuinka läpinäkyvästi motiiveja käsitellään.

12. Kommentoi linjausta yleisesti

Suomen tiedekustantajien liitto ilmaisee huolensa jatkuvasta linjaus- ja lausuntotehtailusta ja epäilee sen tarkoituksenmukaisuutta. Tulokulma vaikuttaa sanelevalta ja tavoitteiden toteuttamisen vaikutukset kotimaisten tiedekustantajien talouteen ja tutkija-kirjoittajien kuormitukseen näyttäytyvät monissa kohdissa kielteisinä.

Suomen tiedekustantajien liitto korostaa, että tekijänoikeus on länsimaisissa sivistysvaltioissa perusoikeus, joka yhdistyy mm. elinkeinovapauteen, omaisuuden suojaan, sopimusvapauteen, tieteen vapauteen sekä kansalaisten oikeuteen omaan kieleen ja kulttuuriin. Näiden perusoikeuksien heikentäminen on omiaan horjuttamaan tavoiteltua suomalaisen tieteen korkeaa laatua ja kansainvälistä kilpailukykyä. Olisi eduksi varmistaa, että dokumentin laatijat ymmärtävät avoimen toimintakulttuurin periaatteiden ja tavoitteiden yhteyden tähän kokonaisuuteen.

Suomen tiedekustantajien liiton lausunnon painoarvoa arvioitaessa huomattaneen, että liitto edustaa lähes 140 kotimaista tiedettä kustantavaa ja julkaisevaa yhteisöä.

<https://tiedekustantajat.fi/jasenet/>